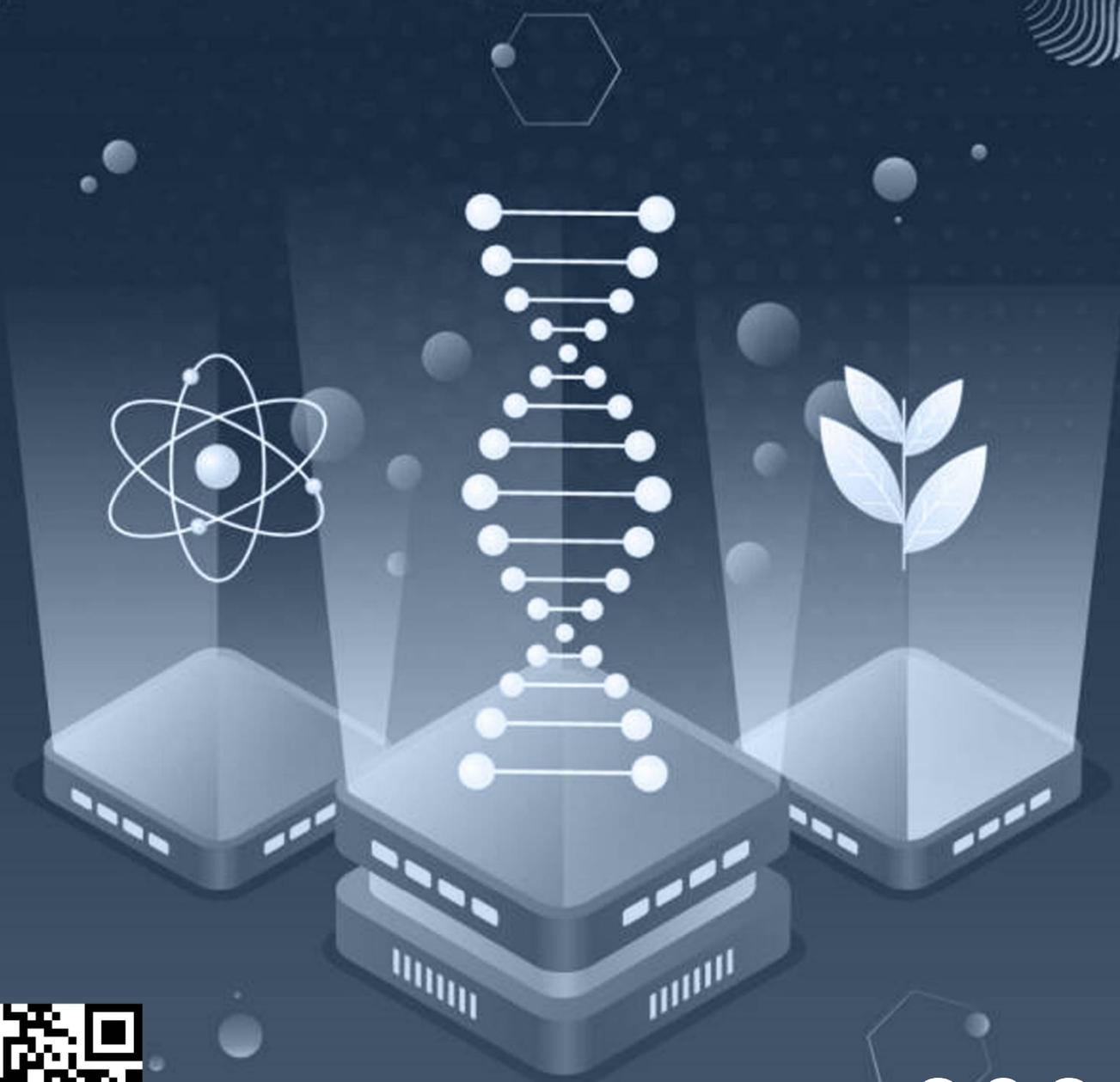

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 4, Issue 3 **2026**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

4 JILD, 3 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 4, HOMEP 3

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 4, ISSUE 3

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№3 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2026-3>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Matyakubov Umidjon Raximovich
(i.f.d., prof.)

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
(PhD., dots.)

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar

akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent

Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),

dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor

Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Grodno davlat universiteti Belorusiya

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyazova Nasiba Ramatillayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'g'li

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Boltayev Abdurahim Amanovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Zoirov Erkin Xalilovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Buxoro davlat texnika universiteti

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: X. Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

TARIX

- 1. Matyakubov Nurbek Rayimberganovich.**
TOSHKENT METROPOLITENINING BIRINCHI NAVBATI QURILISHI TARIXIDAN.....7
- 2. Muborak Madrimovna Matyakubova.**
XIX ASRDA XIVA XONLIGIDA TANGA ZARB QILISH AMALIYOTI VA ZARBXONA ISHI.....11
- 3. Bazarbayev Sanjar Xamzayevich.**
ASALARILAR JAMIYATI VA IJTIMOIIY HAMKORLIK: ETNOLOGIK TAHLIL.....15
- 4. Nurmetov Ismoil Alimbayevich.**
SOVET DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA AGRAR-INDUSTRIAL SIYOSAT VA UNING EKOLOGIK OQIBATLARI (1960–1980 YILLAR).....20
- 5. Xudaybergenov Hayitboy Satimovich.**
“XORAZM YOG‘OCH O‘YMAKORLIGI AN‘ANALARI: (ICHAN-QAL‘A MUZEYI MATERIALLARI ASOSIDA)”.....24
- 6. Mallabayev Botirjon Baxtiyorovich.**
YOSHLAR TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDA ILM-FANNING AHAMIYATI.....28
- 7. Nozima B. Agzamova.**
ILK XRISTIAN JAMOALARINING MARKAZIY OSIYO HUDUDIGA KIRIB KELISHI TARIXI.....34

PEDAGOGIKA

- 1. Sharipov Allabergan Kamilovich.**
JISMONIY MADANIYAT VA SPORT MUTAXASSISLARINI KASBIY TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH: SO‘ROVNOMA ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL.....41
- 2. Masharipov Ravqat Madraximovich.**
KURASHDA KO‘P YILLIK TAYYORGARLIK BOSQICHLARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....50
- 3. E.Y.Davletov.**
BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK TAFAKKURINI KVAZI TADQIQOTCHILIK METODI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN YONDASHUVLAR.....56
- 4. Mustafo Yunusxo‘jayev.**
NAJMIDDIN KUBRONING “USUL AL-‘ASHARA” ASARIDA YOSHLARNI ICHKI TARBIYAGA O‘RGATISH MASALALARI.....62

IQTISOD

5. Xudoyorov Lochinbek Bahromovich.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SERVIS SOHASINING TRANSFORMATSIYASI
VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....67

6. Meliboyev Ibroxim.

SAMARQAND VILOYATI BO‘YICHA HUDUDIIY OLIY TA‘LIM TASHKILOTLARIDA
RESURS SALOHIIYATI SAMARADORLIGINI IFODALOVCHI KO‘RSATKICHLAR
TAHLILI.....74

7. Matkarimov Mansur

SUV XO‘JALIGI SOHASIDAGI OBYEKTЛАRNI DAVLAT-XUSUSIIY SHERIKLIK ORQALI
SAMARALI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....80

8. Baxtiyorova Vasilaxon Muzaffarovna.

INNOVATSION IQTISODIYOTDA TIBBIIY XIZMATLARNI KO‘RSATISHNI
RAQAMLASHTIRISHNING AFZALLIKLARI.....91

9. Aminbayeva Guli Ravshanbek qizi

TURIZM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQOTLARIDAN
FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI: XORIJIY ADABIYOTLAR TAHLILI.....95

FILOLOGIYA

1. Abdulla Xudoyberganov G‘ofurjon o‘g‘li.

TASAVVUFIIY RAMZLAR IFODASIDA SULAYMON BOQIRG‘ONIIY MAHORATI.....100

2. Убайдова Дилрабо Аскаревна.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ.....104

Bazarbayev Sanjar Xamzayevich
Jizzax davlat pedagogika universiteti,
O'zbekiston tarixi kafedrasi o'qituvchisi

ASALARILAR JAMIYATI VA IJTIMOY HAMKORLIK: ETNOLOGIK TAHLIL

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.19654393>

Kirish.

Asalarichilik insoniyat tarixida eng qadimiy xo'jalik faoliyatlaridan biri bo'lib, u nafaqat iqtisodiy, balki ekologik, madaniy va etnologik ahamiyatga ega tizim sifatida shakllangan. Asalarilar bilan bog'liq faoliyat turli jamiyatlarda tabiat bilan uyg'un yashash, biologik resurslardan oqilona foydalanish hamda an'anaviy bilim va tajribalarni avloddan-avlodga uzatish bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Shu jihatdan asalarichilikni faqat qishloq xo'jaligi sohasi sifatida emas, balki o'ziga xos etnoiqtisodiy va madaniy amaliyot sifatida baholash zarur.

Markaziy Osiyo hududida, xususan O'zbekiston vohalarida asalarichilik faoliyati tarixan ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi turmush tarziga moslashgan holda shakllangan. Bu jarayon tabiiy-geografik sharoit, o'simliklar qoplami, iqlim xususiyatlari hamda mahalliy aholi tomonidan shakllantirilgan ekologik bilimlar tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Asalarichilar tomonidan asalarilar hayot faoliyatini chuqur anglash, ularni parvarish qilish va tabiiy muhit bilan muvozanatda ishlash orqali o'ziga xos kasbiy va madaniy tajriba shakllangan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi asalarichilikning tarixiy-etnologik xususiyatlarini, xususan ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi asalarichilik shakllarini, ularning ijtimoiy, ekologik va madaniy omillar bilan bog'liqligini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot doirasida asalarilar jamiyatining ichki ijtimoiy tizimi, muloqot shakllari va o'zaro hamkorlik mexanizmlarining inson jamiyati bilan qiyosiy tahlili ham yoritiladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot tarixiy-etnologik yondashuv asosida olib borilib, unda sifat metodlariga ustuvor ahamiyat berildi. Tadqiqot jarayonida dala tadqiqotlari asosiy manba bo'lib xizmat qildi. Asalarichilar faoliyati bevosita tabiiy muhitda o'rganilib, ularning kundalik mehnat jarayoni, turmush tarzi va asalarilar bilan o'zaro munosabatlari tahlil qilindi.

Kuzatuv metodi orqali asalarilar xulq-atvori, ularning o'zaro hamkorligi hamda asalarichilarning amaliy faoliyati tizimli ravishda o'rganildi. Ayniqsa, asalarilar jamiyatidagi ijtimoiy xatti-harakatlar va muloqot shakllari bevosita kuzatuvlar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida dala yozuvlari muntazam yuritilib, unda kuzatuv natijalari, suhbatlar va etnografik ma'lumotlar qayd etildi. Shuningdek, tajribali asalarichilar bilan o'tkazilgan suhbatlar orqali ularning amaliy tajribasi, bilimlari va qarashlari o'rganildi. Qo'llanilgan metodlar asalarichilik faoliyatini tarixiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan kompleks tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar

Asalarichilar — bu qadimdan tabiiy muhit bilan uyg'unlikda yashab, biologik xilma-xillik va ekotizim muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynagan ijtimoiy-professional guruh hisoblanadi. Ular asalarilarning hayotiy faoliyatini chuqur anglash, ularni parvarish qilish, tabiiy resurslarni ratsional boshqarish va ularni iqtisodiy, dorivor, hamda madaniy jihatdan qayta ishlash orqali o'ziga xos

etnoiqtisodiy faoliyatni shakllantirganlar. Asalarichilik qadimdan faqat iqtisodiy manba bo'libgina qolmay, balki xalq madaniyati, urf-odatlar, tabobati va diniy e'tiqodlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan kasb sifatida shakllanib kelgan.

Asalarichilar o'zlarini oddiy qishloq xo'jaligi xodimi deb hisoblamaydilar. Axborotchilarning javoblariga ko'ra, bu kasb insonning ichki dunyosini tartibga soladi.

“Arining yoniga asabiy, jahl bilan kelib bo'lmaydi. U seni “o'qiydi”. Agar ko'nglingda g'ubor bo'lsa, ari senga yaqinlashtirmaydi. Asalarichi — bu avvalo o'z nafsini va jahlini jilovlagan odam”[8].

Asalarichilik faoliyati tarixan **ko'chmanchi yoki yarim-ko'chmanchi** shaklda olib borilgan bo'lib, bu holat o'zining iqtisodiy, ekologik va madaniy asoslari bilan ajralib turadi[1, 12-15-b]. **Ko'chmanchi asalarichilik** deganda, asalari uylari (arixonalar) yil davomida nektar manbalari o'zgarib boradigan hududlarga muntazam ko'chirib boriladigan usul tushuniladi. Bunday shakldagi faoliyat nafaqat yuqori sifatli asal mahsulotlari olish, balki asalarilar salomatligini saqlab qolish, ularning yashash sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan bo'lgan [2, 180-b]. Ular asalarilarning nektar yig'adigan mavsumini va o'simliklarning gullash davrini inobatga olib, yil davomida bir necha marotaba o'z arixonasini (ko'chma uylarini) tog'lar, vodiylar, yaylovlar yoki o'rmon atroflariga ko'chirib yurishgan. Bu harakatlar faqat iqtisodiy emas, balki ekologik muvozanatni saqlash, arilarning sog'lom naslini saqlab qolish va ularning tabiiy yashash muhitiga zarar yetkazmaslik maqsadida amalga oshirilgan. Odatda ko'chishlar bahorning erta davrida vodiy yoki pasttekisliklarda boshlanib, yoz faslida tog'li, salqin, boy o'simlikli hududlarga olib chiqish bilan davom ettirilgan. Bu amaliyot orqali arilar turli iqlim hududlaridagi gulli o'simliklardan foydalangan holda yuqori sifatli va xilma-xil asal turlarini ishlab chiqarganlar (monofloral, polifloral, dorivor xillari). Ayniqsa, dorivor o'simliklardan olingan asal (masalan, tog' yalpizi, bedanaqayroq, qandil giyohi va boshqalar) xalq tabobatida alohida qadrlangan [3, 45-52-b]. Ko'chmanchi asalarichilikning bu shakli ularning makon va muhit bilan o'zaro munosabatlarini belgilagan va ayni paytda xalqning tabiatga bo'lgan hurmatini ifoda etuvchi bir madaniy amaliyot sifatida namoyon bo'lgan.

Ko'chmanchi hayot tarzining shakllanishiga bir necha asosiy omillar ta'sir ko'rsatgan:

1. **Tabiiy-geografik omillar**
2. **Hosildorlik va sifat omillari**
3. **Yarim-ko'chmanchi shakli**
4. **Ijtimoiy va tashkiliy omillar**
5. **Madaniy va ramziy ma'no omillari**
6. **Ekologik barqarorlik omili**

1. Tabiiy-geografik omillar

Asalarilar gullaydigan o'simliklardan nektar va gulchang yig'adi. Bu o'simliklarning turlari va gullash davrlari turli hudud va balandliklarda farq qiladi. Masalan, vodiya bahor erta boshlansa, tog'da u kech boshlanadi. Shuning uchun asalarichilar arilarini bir necha oy davomida tog' va vodiy oralab, turli nektar manbalariga yo'naltirishgan. **Bu ko'chishlar asalarilarning faol nektar yig'ish mavsumini maksimal darajada uzaytirishga xizmat qilgan.**

2. Hosildorlik va sifat omillari

Ko'chmanchi asalarichilikda turli xil o'simliklardan asal yig'ish imkoniyati yaratiladi, natijada **polifloral (aralash) va monofloral (bir xil o'simlikdan) asal turlari** olinadi. Ayniqsa, tog'li hududlarda o'sgan dorivor o'simliklardan olingan asal yuqori sifatli va davo maqsadida qadrlangan. Bu jihat asalarichilikni nafaqat qishloq xo'jaligi sohasi, balki **salomatlik va xalq tabobatining ajralmas qismi** sifatida qaralishiga olib kelgan.

3. Yarim-ko'chmanchi shakli

Asalarichilarning hayot tarzi yarim ko'chmanchi xarakterga ega. Bahorning ilk kunlaridan kech kuzgacha ular o'z oilalaridan uzoqda, tog' va adirlarda, chodirlarda yoki maxsus vagon-uylarda yashaydilar [8]. Bu hayot tarzi ularni tashqi dunyodan ajratsa-da, asalarichilar o'rtasida kuchli “birodarlik tarmog'i”ni yaratadi[8]. Ular bir-birlariga suv, oziq-ovqat va xavfsizlik (ayniqsa,

yovvoyi hayvonlar yoki o'g'rilardan himoya) masalalarida yordam berishadi. Etnografik kuzatuvlar asalarichilar orasida bir qator yozilmagan, ammo qat'iy amal qilinadigan qoidalarni aniqladi:

Birinchidan, “Xushbo'ylik” tabusi: Arilar o'tkir hidlarni (atir, tamaki, spirtli ichimlik, hatto ter hidi) yoqtirmaydi. Shuning uchun asalarichilar orasida doimiy poklik va tabiiylik madaniyati shakllangan[8].

Ikkinchidan, “Ari sotilmaydi, hadya qilinadi”: Qadimiy odatlarga ko'ra, ari oilasini sotishda “baraka uchmasligi” uchun o'ziga xos rituallar bajariladi. Ko'pincha “sotdim” emas, “qo'lingizga tutqazdim” yoki “rizqingizni berdim” degan iboralar ishlatiladi[8].

Uchinchidan, Suxandonlik (ari bilan gaplashish): Ko'p yillik tajribaga ega asalarichilar uya bilan ishlashda past ovozda shivirlab gapirishadi. Bu arini tinchlantirish va asalarichining o'zini diqqat markaziga qo'yish usulidir[8].

Axborotchilar bilan suhbatda asalarichilikning eng muhim axloqiy qoidasi sifatida “rizqqa qanoat” tilga olinadi[8]. “Agar ari yig'gan hamma asalni olib qo'ysang, u senga xiyonat qiladi. Qishga uning o'ziga ham yetarli qoldirish kerak. Bu tabiat bilan tuzilgan adolatli shartnomadir[8]”

Yarim-ko'chmanchi shaklda asalarichilar o'z doimiy yashash joyidan uzoqlashmagan, balki faqatgina arixonalarni yaqin atrofdagi gullaydigan hududlarga mavsumiy ko'chirganlar. Bu shakl ko'proq vodiylar, dashtlar va qishloq xo'jalik hududlariga yaqin bo'lgan aholi orasida keng tarqalgan. Masalan, Toshkent, Jizzax, Samarqand va Farg'ona vodiylarida bu shakl ko'p uchraydi. Bunday holatda asalarilar bog'-rog'lar, ekin maydonlari, beda va kungaboqar dalalaridan foydalanadi, bu esa mahalliy qishloq xo'jaligi tizimi bilan uyg'unlashgan o'zaro hamkorlikka asoslangan tabiiy mehnat tizimini yuzaga keltiradi [5, 110-117-b].

4. Ijtimoiy va tashkiliy omillar

Ko'chmanchi asalarichilik ko'pincha **oilaviy yoki jamoaviy faoliyat** shaklida amalga oshirilgan. Asalarilarni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirishda maxsus aravalar, tuya yoki otlardan foydalanganlar, keyinchalik esa avtomobil va yuk mashinalari ishlatila boshlangan. Bu jarayonlarda oilaning barcha a'zolari ishtirok etgan: erkaklar transport va joylashuv ishlari bilan shug'ullangan, ayollar asal yig'ish va saqlash, bolalar esa yordamchi vazifalarni bajargan. Bu holat gender roli va oilaviy mehnat tizimini belgilab beradi hamda an'anaviy kasb atrofida ijtimoiy birlikni mustahkamlaydi [6, 22-30-b]. Shunday tarzda asalarichilik faoliyati **mahalliy hayot ritmiga moslashgan ko'chmanchi turmush tarzini** shakllantirgan.

5. Madaniy va ramziy ma'no omillari

Ko'chmanchi yashash tarzi faqat moddiy omillar bilan cheklanmaydi. Bu shakl xalqning **tabiatga bo'lgan estetik va ma'naviy munosabatini** ham ifodalaydi. Asalarilarni yangi joyga ko'chirish jarayoni ko'plab rasm-rusum, duo va e'tiqodlar bilan boyitilgan. Masalan, ayrim mintaqalarda arilarni yangi joyga olib chiqishdan oldin Qur'on tilovat qilinadi yoki Yoshi ulug' otanalar duosi olinadi[8]. Bular ko'chmanchilik faoliyatiga **ritual va diniy ohang** bag'ishlagan.

6. Ekologik barqarorlik omili

Ko'chmanchi asalarichilik ekotizimga minimal zarar yetkazadi. Ular intensiv o'simlik o'stirish yoki sun'iy o'g'itlashga ehtiyoj sezmaydi. Aksincha, asalarichilar tuproq, iqlim va o'simlik muhitining holatiga qarab harakat qilishgan. Bu esa **barqaror tabiiy resurslardan foydalanish modeli** sifatida baholanishi mumkin.

Asalarichilar ko'pincha psixologik jihatdan sabr-toqatli, xotirjam, o'z faoliyatida aniqlik va ehtiyotkorlikni afzal ko'ruvchi shaxslar sifatida tasvirlanadi. Bu esa ularning asalarilar bilan bevosita muloqotda bo'lishi, har bir harakati va tovushining asalarilarga ta'sir qilishi haqidagi qadimiy tushunchalarga borib taqaladi. Ayrim mahalliy e'tiqodlarda esa asalari “pok jonli” mavjudot deb tasavvur qilinadi va uni o'ldirish yaramaydi, uning iniga zarar yetkazish fojia bilan yakunlanishi mumkin degan qarashlar mavjud. Bu e'tiqodlar asalarichilik faoliyatini faqat mehnat emas, balki muqaddas bir amaliyot darajasiga ko'targan[8].

Asalarichilar tomonidan asalarilarning xatti-harakatlarini bilish va doimiy kuzatishni taqozo etadi. Masalan, asalarilar oilasida ayrim individlarning asal yoki boshqa yopishqoq moddalarga botib qolishi holatlari kuzatiladi. Bunday vaziyatda asalari tanasining turli qismlari, xususan qanotlar, mo'ylovchalar va oyoqlar harakatsiz holatga kelib, uning mustaqil uchib ketish yoki

normal faoliyatini davom ettirish imkoniyati keskin kamayadi. Yopishqoq muhit asalarining nafaqat harakatlanish qobiliyatiga, balki hayotiy funksiyalariga ham jiddiy xavf tug'diradi.

Biroq asalarilar jamiyatida bunday individlar yolg'iz qoldirilmaydi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, qisqa vaqt ichida boshqa ishchi asalarilar zararlangan individ atrofida to'planib, unga nisbatan muvofiqlashtirilgan harakatlarni amalga oshira boshlaydi. Ushbu jarayonda asalarilar mo'ylovchalari yordamida individ tanasining holatini tekshiradi va so'ng navbatma-navbat tozalash faoliyatiga kirishadi. Ayrim asalarilar qanot yuzalaridagi asal qoldiqlarini olib tashlasa, boshqalari qorin yoki oyoq qismlarini yalab tozalaydi, yana bir qismi esa bo'yin va bosh sohasini ehtiyotkorlik bilan tozalashga e'tibor qaratadi[8].

Bu — inson ko'zi bilan qaraganda oddiy yordam emasdi. Bu **ijtimoiy poklanish marosimi** edi. Olimlar buni **“carwash social”**[7, 22-b], ya'ni “ijtimoiy avtoyuvish” deb ataydilar. Asalarilar jamiyatida bu — o'zaro yordam, birdamlik va ijtimoiy mas'uliyat ramzidir. Birgina asalga botgan opa-singilning qutqarilishi butun oilaning yutug'idir. U hayotga qaytadi, yana nektar izlab yo'l oladi va uyasiga foyda keltiradi. Bu oddiygina ko'rinadigan harakat aslida chuqur ma'no anglatib, **bu — tirik mavjudotlarning o'zaro hamjihatlikdagi eng oliy namunasi hisoblanadi.**

Muhokama

Mazkur hodisalar asalarilar jamiyatida o'zaro yordam, birdamlik va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillarining yuqori darajada rivojlanganini ko'rsatadi. Tirik organizmlar orasida bunday darajadagi muvofiqlashtirilgan va maqsadga yo'naltirilgan o'zaro yordam mexanizmlari kam uchraydi. Shu sababli asalarilardagi ijtimoiy tozalash xulq-atvori biologik jihatdan emas, balki ijtimoiy tashkilotning murakkab modeli sifatida ham ilmiy ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, asalarilar jamiyatida o'zaro yordam va hamkorlik mexanizmlari yuqori darajada rivojlangan. Yopishqoq moddalarga botib qolgan individni boshqa ishchi asalarilar tomonidan birgalikda tozalash jarayoni nafaqat biologik himoya reaksiyasi, balki oilaning umumiy barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy xulq-atvor shakli sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon orqali har bir asalari oilaning muhim mehnat resursi sifatida saqlab qolinadi va oilaning umumiy faoliyati uzluksiz davom etadi. Demak, asalarilardagi ijtimoiy tozalash harakati jamoaviy hamkorlik, birdamlik va umumiy manfaatni ustuvor qo'yishga asoslangan murakkab biologik hamda ijtimoiy tizimning yorqin namunasidir.

Insoniyat jamiyatida muloqot til orqali amalga oshiriladi; qushlar xavf yoki hududiylikni sayrash orqali bildiradi, delfinlar esa murakkab tovush to'liqlari yordamida o'zaro chaqiruv va axborot almashuvini ta'minlaydi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, ijtimoiy hayotga ega bo'lgan hasharotlar, xususan asalarilar o'zaro qanday muloqot qiladi, degan savol tabiiy ravishda yuzaga keladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, asalarilar jamiyatida axborot almashuvi kinestetik (harakat orqali) va kimyoviy (feromonlar orqali) muloqot mexanizmlariga asoslanadi[7, 22-b].

Asalarilar o'rtasidagi eng mashhur va keng o'rganilgan muloqot shakllaridan biri — ari raqsi hisoblanadi. Ilmiy jihatdan qaralganda, bu raqs metaforik tushuncha emas, balki aniq biologik va axborot uzatish funksiyasiga ega bo'lgan harakatlar majmuasidir. Asalari nektar yoki polen manbasini topgach, u to'g'ridan-to'g'ri uyaga qaytadi va odatda uyaning ichki qismida, ko'pincha qorong'i va vertikal yuzalardan iborat bo'lgan hududda joylashgan “raqs maydoni”da maxsus harakatlarni bajarishni boshlaydi. Aynan shu makon axborotni samarali uzatish uchun qulay bo'lib, u yerda asalarilar bir-biriga yaqin joylashadi[7, 23-b].

Asalarilar tomonidan bajariladigan raqsar ikki asosiy turga bo'linadi. Birinchisi — dumaloq raqs (round dance) [7, 23-b] bo'lib, u oziq manbasi uyaga yaqin, taxminan 50–100 metr radiusda joylashgan holatlarda amalga oshiriladi. Ushbu raqs davomida asalari aylana shaklida harakatlanib, manbaning yaqinligini bildiradi, ammo aniq yo'nalish ko'rsatmaydi. Bu raqs boshqa asalarilarni tashqi muhitni faol izlashga undovchi signal vazifasini bajaradi.

Ikkinchi va murakkabroq shakl — tebranma yoki zig-zag raqsi (waggle dance)[7, 24-b] hisoblanadi. Bu raqs oziq manbasi uyaning uzoq masofasida joylashgan hollarda bajariladi. Tebranma raqs davomida asalari to'g'ri chiziq bo'ylab harakatlanib, qorin qismini tebratadi va so'ng yana aylana shaklida qaytadi. Ushbu raqs orqali bir vaqtning o'zida bir nechta axborot turi uzatiladi. Oziq manbasigacha bo'lgan masofa tebranma harakatning davomiyligi orqali, yo'nalish

esa raqs chizig'ining vertikal yuzaga nisbatan egallagan burchagi orqali ifodalanadi. Bu yo'nalish Quyoshning osmonda joylashuviga nisbatan aniqlanadi va asalarilar Quyoshning harakatini ichki biologik soat yordamida hisobga oladi[7, 24-b].

Muhim jihati shundaki, ushbu muloqot shakllari tug'ma refleks sifatida emas, balki individual tajriba asosida shakllanadi. Har bir asalari topgan manbasini shaxsan o'rganadi va so'ng bu bilimni raqs orqali jamiyatga uzatadi. Bu holat asalarilar jamiyatida o'rganish va axborotni ijtimoiy uzatish mexanizmi mavjudligini ko'rsatadi. Shu tariqa, asalarilar jamiyatidagi muloqot tizimi ko'p qatlamli va murakkab bo'lib, u oila ichidagi mehnat taqsimoti, resurslardan samarali foydalanish va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu tizim asalarilarni faqat biologik organizmlar sifatida emas, balki yuqori darajada tashkil topgan ijtimoiy birlik sifatida baholash imkonini beradi. Shuningdek, Asalarichilikning barqaror rivojlanishida va madaniy xotirada saqlanib qolishida **oilaviy munosabat tizimi** va **oilaviy mehnat taqsimoti** asosiy ijtimoiy omillar sifatida alohida o'rin tutadi. Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston hududida bu jarayon an'anaviy mehnat madaniyatining asosiy shakllaridan biri bo'lib, xalqning ekologik ongini, tabiat bilan muvozanatini va etnoxo'jalik tizimini ifoda etadi [2, 77-b].

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, asalarichilik faoliyati insoniyat tarixida faqat iqtisodiy faoliyat sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy, ekologik va madaniy tizim sifatida shakllangan. Ayniqsa, Markaziy Osiyo hududida asalarichilikning ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi shakllari tabiiy muhit bilan uyg'un yashashning o'ziga xos modeli sifatida namoyon bo'ladi. Asalarichilar faoliyati orqali inson va tabiat o'rtasidagi muvozanat, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan an'anaviy bilimlar tizimi shakllangan. Shu bilan birga, asalarichilik atrofida vujudga kelgan urf-odatlar, e'tiqodlar va axloqiy me'yorlar ushbu kasbning madaniy va ramziy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Asalarilar jamiyatida kuzatiladigan o'zaro yordam, muloqot va hamkorlik mexanizmlari yuqori darajada tashkil topgan ijtimoiy tizim mavjudligini ko'rsatadi. Bu holat asalarilarni faqat biologik organizm sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy birlik sifatida baholash imkonini beradi. Ayniqsa, "ijtimoiy tozalash" xulq-atvori va raqs orqali axborot uzatish tizimi jamoaviy hamkorlik va axborot almashuvining mukammal modelini namoyon etadi.

Umuman olganda, asalarichilik faoliyati tarixiy-etnologik jihatdan insonning tabiat bilan uyg'un yashash tajribasini, ijtimoiy hamkorlik tamoyillarini va ekologik ongini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa sifatida baholanadi. Mazkur tadqiqot natijalari asalarichilikni nafaqat xo'jalik faoliyati, balki etnomadaniy tizim sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Исамухамедов А. И., Ниқадамбаев А. С. Асаларичиликни ривожлантириш асослари. – Тошкент: Шарқ, 2013. – Б. 12–15.
2. Karimov I. O'zbekistonning xalq hunarmandchiligi va an'anaviy kasblari. – Toshkent: Fan, 2008. – 180 b.
3. Sultonova D. O'zbek xalq tabobatida asal mahsulotlarining ahamiyati // Etnografiya jurnali. – Toshkent, 2015. – № 2. – B. 45–52.
4. Писарчик А. К. Некоторые данные по истории пасечного пчеловодства у таджиков и узбеков в конце XIX – начале XX вв. // Этнография в Средней Азии. – Москва: Наука, 1978. – С. 75–82.
5. Berdiev A. Farg'ona vodiysida asalarichilikning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari // Qishloq xo'jaligi va innovatsiyalar. – Toshkent, 2019. – № 4. – B. 110–117.
6. Mahmudov A. O'zbek oilasida mehnat taqsimoti va an'anaviy kasblar // Antropologiya va ijtimoiy tahlil. – Toshkent, 2006. – № 1. – B. 22–30.
7. Lefebvre M. Être abeille. Portraits et petites histoires inédites. – Bruxelles: Weyrich, 2016. – 21 p.
8. Dala yozuvlari: Buxoro, Jizzax, Namangan, Andijon, Sirdaryo viloyatlari

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE» JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Maqolani tayorlashda qo'yiladigan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida minimal 6 sahifadan iborat bo'lib, Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan holda bo'lishi shart.
2. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatorga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
3. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni, e-mail va telefon raqami, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
4. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida 60 so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
5. Keyingi qatordan 7-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
6. Keyingi qatordan asosiy matn boshlanadi va maqola 4 qismdan iborat bo'ladi: Mavzuning dolzarbligi. Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Tadqiqot natijalari. Xulosa.
7. Maqolalar ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, ulardagi fakt va fikrlar asoslangan hamda mustaqil ma'no kasb etishi lozim, plagiat holati taqiqlanadi. Muallif foydalanilgan adabiyotlarni aniq ko'rsatishi, olingan iqtiboslarning aniq manbalarini keltirishi lozim.
8. Web of science hamda Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.
9. Iqtiboslar matn ichida [1, 25] beriladi. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статьи должны содержать 6 страниц, в формате Times New Roman на Microsoft Word, 12 кегль, 1 см, со всех сторон 2 см.
2. Начала абзаца - 1,25 см, формировать строки по ширине, перенос слов в другой ряд должен быть в автоматическом порядке.
3. В первой строке от правой стороны Ф.И.О. автора, во второй строке место работы, должность, ученая степень и ученое звание, e-mail и номер телефона, в третьей строке по центру страницы прописными буквами жирным шрифтом название статьи. Эта информация должна быть предоставлена на узбекском, английском и русском языках.
4. В следующей строке аннотация из 60 слов на трех языках: узбекский, английский и русский.
5. Со следующей строки ключевые слова 7-10.
6. Далее начинается основной текст. новой текст начинается со следующей строки, и статья состоит из 4 частей: актуальность темы, методы и уровень исследования, результаты исследования, заключение.
7. Статьи должны иметь научное значение, факты и идеи должны быть обоснованными и избежать плагиатства. Автор должен точно указать использованную литературу и ссылку на источники, при помощи которых он выразил свое мнение.
8. Сноски или ссылки должны быть взяты из Web of science, а также системы журналов Scopus.
9. Цитирование приводится в тексте [1, 25] Полный список литературы должен быть указан после основного текста, а алфавитном порядке.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles should be at least 6 pages, in Times New Roman, 12 pt., 1 inter.
2. The line head should be 1,25 cm, line spacing, and the words should be automatically moved.
3. The author's full name should be on the first line from the right; the author's place of work, position, academic degree, and academic rank, email address, and phone number should be on the second line; the article title should be centered in bold, capital letters, on the third line. This information should be provided in Uzbek, English, and Russian.
4. An annotation of 60 words in the next line in three languages.
5. Key words from the next row in three languages 7-10.
6. The next line begins with the main text. The main text begins on the next line, and the article consists of four parts: the relevance of the topic, the methods and level of research, the results, and the conclusion.
7. Articles must be of scientific importance and facts and opinions in the article should be well-grounded and have an independent meaning, and they must be free of plagiarism. The author must clearly demonstrate the literature used in his or her opinion, and provide the exact sources of the extracts.
8. Quotes should be from "Web of science" and "Scopus" journals.
9. A complete list of publications should be followed in alphabetical order after the main text. Seals and references should be in the main text [1, 25].